

Hlavní pedagogický zákon

Cornelis Boogerd

Význam éterného těla pro výchovu malého dítěte vyplývá z takzvaného hlavního pedagogického zákona, který objevil Rudolf Steiner, iniciátor waldorfské pedagogiky. K pochopení tohoto zákona si nejprve popíšeme několik základních pojmů z nauky o člověku, abychom dospěli k poznatku, že člověk nemá jen fyzické tělo, ale čtyři „bytotné články“, které se ovšem neobjevují všechny v jeden okamžik, ale rodí se postupně. Samotné éterné tělo je velmi diferencovaná oblast, jejíž některé aspekty zkoumají následující kapitoly.

Čtvero narození člověka

Základem práce ve waldorfské mateřské škole je antroposofická nauka o člověku.*

Rozlišuje čtyři aspekty člověka:

1. fyzické tělo;
2. organismus životních sil neboli éterné tělo, které udržuje životní procesy;
3. lidskou duši, která si uvědomuje své okolí a dostává se s ním do vnitřního rozhovoru;
4. já člověka, které řídí tři předchozí články bytosti a může se orientovat na své duchovní jádro jako na zdroj morální orientace.

Tyto čtyři bytotné články se objevují postupně v rytmu sedmi let:

Od narození do sedmi let

V prvních sedmi letech pracuje dítě především na výstavbě *vlastního fyzického těla* a postupně si osvojuje tělo, které získává od rodičů. Při narození jeho orgány ještě nedostaly svou konečnou podobu. Síly, které musejí tuto práci dokončit, jsou síly éterné, které však u malého dítěte ještě nejsou schopny působit samostatně a do značné míry jsou závislé na éterném prostředí, v jehož okolí dítě vyrůstá. V něm dítě nachází oporu a orientaci pro své vlastní stavební síly, vedoucí až k utváření orgánů. Proto se dítě v této fázi učí především nápodobou. Ještě stále žije v éterné „děloze“ svého okolí, i když fyzicky je již narozeno. Pokud tuto „éternou dělohu“ příliš brzy odstraníme, například dramatickými událostmi, příliš silnými vjemy, předčasným apelováním na vlastní zodpovědnost a bdělost dítěte, nebo naopak zanedbáním, pak narušíme důležitou úlohu životních sil - vytvořit vlastní tělesný základ pro celý život.

Od sedmi do čtrnácti let

Školní zralost ohlasuje druhé narození, totiž osamostatnění éterného těla, které se u dítěte viditelně projevuje v nových dovednostech a v orientaci ve světě. Část éterných sil se uvolnila z výstavby fyzického těla a je k dispozici učení. V knize *Výchova dítěte z hlediska duchovní vědy** popisuje Rudolf Steiner šest vlastností éterného těla, které po sedmém roce věku dítěte dostávají stabilnější osobitější formu a tvoří základ vědomí: paměť, temperament, sklony, charakter, zvyklosti a svědomí. Toto všechno jsou oblasti, které je možné blíže zkoumat. Uvolněnou část éterného těla můžeme školit a vzdělávat. Jedním hlediskem je zde větší samostatnost paměti, která může být nyní využita pro učení. Školní dítě se snadno učí násobilku rytmickým opakováním a hrami. Prožívá radost z rytmické hry a otevírá se světu. písmena jsou ve waldorfské škole odvozována z obrazů a psaní vyplývá z uměleckého kreslení forem.** Vyprávěnou látku tak sladujeme s věkem dítěte, což mu přináší také vnitřní potravu; například hodiny počtů, při kterých dítě poznává kvalitu a krásu světa čísel, obohacujeme o cvičení a pohyby především na základě vlastního prožitku.

* Steiner: Všeobecná nauka o člověku jako základ pedagogiky. GA 293, Opherus 2003; dále R. Steiner: Waldorfská pedagogika. GA 294, Opherus 2003. Pozn. vyd.

Další vlastností éterného těla jsou zvyklosti, které nyní můžeme také cílevědomě vychovávat, na rozdíl od prvních sedmi let věku. Skladba zvyklostí tvoří základ, díky kterému se dítě bude pohybovat ve světě. Zvyklosti budeme blíže zkoumat ve třetí části této knihy. Dítě se nyní rádo podřizuje autoritě učitele, která je pro ně lidskou branou do světa. Jeho rozvíjejícímu se éternému tělu nabízí dospělý v této fázi jeho vývoje duševní směr. Protože duše dítěte ještě není docela samostatná, je pro ni „ochraňující dělohou“ duše vychovatele. Samostatný organismus duše dítěte se zrodí až v příští fázi. Učitel respektuje vývojové zvláštnosti dítěte a pracuje s uměleckými, obraznými a rytmickými didaktickými formami; například Popsaný proces je prozatím ukončen v období výměny chrupu dítěte. Přestože ostatní životní procesy pokračují (kromě jiných růst, který dosud není dokončen), je tím položen základ, jenž umožňuje, aby se část éterných sil uvolnila pro další kvalitu vědomí, například v podobě samostatné paměti. Paměť je vlastnost éterného těla, ve které se uchovávají vjemy. Na tyto vnější vjemy je paměť vázána do sedmého roku, kdy ještě není zcela k dispozici vědomí. Učitel ji u dítěte oslovuje zadáváním úkolu. Dítě kolem sedmého roku věku dosahuje školní zralosti a může nastoupit do základní školy. Je to důležitý přechod, kterým se dítě dostává pod silný tlak zvyšujícími se požadavky na časnější intelektuální výkon. Také v tomto druhém sedmiletí rozlišujeme různé fáze vývoje. Důležitým mezníkem je zde devátý rok života, ve kterém vzhledem k okolnímu světu dítě dospívá k dalšímu vnitřnímu osamostatnění. Tajemné kouzlo věcí postupně opadá, Mikuláš už neexistuje a učitel, zdá se, má také tu a tam nějaké nedostatky.

Od čtrnácti do jednadvaceti let

Objevuje se nová kvalita. Dítě se stává bdělým pro svět faktů a začíná tvořit vlastní úsudky, třebaže ty počáteční jsou ještě velmi černobílé. Nastupuje zájem o druhé pohlaví. Dítě při tomto zrození vlastních duševních kvalit hledá orientaci zejména u druhých lidí a oporu mu v první řadě poskytuje život ve skupině vrstevníků. V dospělém člověku vidí ideál, který hledá samo u sebe. Já dospělého je „dělohou“ já dítěte, které se v jeho duši ještě nenarodilo. Důležité jsou při tom vnitřní autonomie, pravdivost a nadšení. Kromě učitele nebo rodičů hledá dítě tento ideál také u dalších dospělých lidí. Hledání často získává podobu idolů hudebního či sportovního světa. I když dítě již mnohé dokáže, přece ještě nestojí zcela autonomně na zemi a potřebuje trochu vedení.

* CIA 34, Baltazar, Praha 1993. Pozn. vyti.

--K, Steiner: Waldorfská pedagogika - seminární hodiny. GA 295, Opherus 2006; R. Steiner: Waldorfská pedagogika metodika a didaktika. (i A 294, Opherus 2003. Pozn. vyd.

Kolem jedenadvaceti let

Člověk se stává dospělým a pomalu končí vztah vychovávající - dítě. Mladý člověk, který se stává zodpovědným za své vlastní chování a vývoj, samozřejmě může dále využívat další vedení vychovatele, ale jen na základě svobody. Třebaže bylo toto věkové rozmezí stanoveno na 18. rok, třetí sedmiletí ještě není zcela dokončeno. Je to pochopitelné, neboť děti se stále dříve aktivně podílejí na společenském životě; zároveň však mnoho dětí západní kultury vykazuje nežádoucí přechod k dospělosti. Snad to souvisí s faktem, že vnější vývoj se jakoby zrychluje, ale současně se také stává povrchnějším, zatímco vnitřní vývoj nestačí s tímto vnějším vývojem udržet krok. Pod tlakem naší konzumní kultury se nachází především rozvoj svobodné vůle a velké množství aktivit člověka přebírají technické pomocné prostředky, počítače apod. To vše klade zvýšené požadavky na naše úsilí ve výchově, abychom přesto mohli úspěšně působit na rozvinutí volných sil.

Vzájemné vztahy existující mezi jednotlivými sedmiletými periodami mají zvláštní pokračování a návaznost v dalších vývojových fázích člověka. To, co je například založeno v prvním sedmiletí, tvoří základ pro možnosti dalšího rozvoje v období mezi 35. a 42. rokem.

Hlavní pedagogický zákon

Na základě výše popsaného vývoje čtyř článků bytosti člověka formuloval Rudolf Steiner takzvaný hlavní pedagogický zákon, založený na předpokladu, že v každé fázi svého vývoje dítě rozvíjí určitý článek a při tom potřebuje *oporu toho článku dospělého, který stojí bezprostředně nad ním*. Dítě se v prvních sedmi letech zabývá hlavně tím, aby vystavělo vlastní fyzické tělo, jeho prvním vyšším článkem je éterné tělo. Éterné tělo dospělého člověka je tedy vychovatelem malého dítěte, lze také říci pedagogickým nástrojem pro jeho výchovu. Proto tedy titul knihy *Éterné tělo jako pedagogický nástroj*. Pro školní dítě od sedmi let věku, které si již vybuodovalo samostatné éterné tělo, je pedagogickým nástrojem duše vychovatele, pro výchovu mladistvých je to já dospělého.

Éterné tělo vychovatelky

Éterné tělo vychovatelky malých dětí je tedy jejím pedagogickým nástrojem. Zní to pěkně a důležitě, ale co to přesně znamená? Ukazuje se, že to, co jsme se naučili nebo si přečetli, není vždy snadné rozlišit v přímém setkání s dětmi ve třídě. Podobné pojmy, i když je známe, často zůstávají naučenými frázemi. Jak můžeme vystavět most mezi pojmy a praktickou prací s dětmi? U éterného těla přistupuje ještě jeden problém, že o něm máme jen matné povědomí. Skutečnost, že činnost našeho éterného těla probíhá nevědomě, vyvolává otázku, jak je přesto možné nalézat k němu vědomý vztah. Kdo ví, jak vypadá jeho éterné tělo? Jestliže je to náš nej důležitější pedagogický nástroj, měli bychom o něm mít konkrétní představu. A jak se ještě navíc může éterné tělo stát pedagogickým nástrojem? To je velké téma, kterým se můžeme zabývat celý život.

Není autorovým záměrem těmito otázkami čtenáře odradit, vždyť všechny matky a vychovatelky ve svém praktickém životě působí svým éterným tělem. Všude, kde jsou přítomny teplo a radost z malých věcí, kde se pracuje s rytmy, opakováním a starostlivou pozorností, stavíme pro děti „éterná hnízda“, kde děti mohou dobře prospívat. Tyto mateřské kvality jsou však v dnešní době pod velkým tlakem a jak děti, tak vychovatelky jsou v tomto smyslu ohrožovány kulturou, která s éterným světem stále více ztrácí spojení. Následkem toho stále více dětí potřebuje zvláštní pozornost, neboť byly vytrženy ze své přirozené sféry.* Ani samotným matkám a vychovatelkám není tento mateřský aspekt vždy přístupný s takovou instinktivní samozřejmostí, jak tomu bylo v minulých dobách. Tento úbytek přirozených úkolů matky můžeme dobře pozorovat na současném postavení vychovatelky malých dětí.

Abychom tento deficit vyrovnali, musíme se naučit vnímat a pečovat stále vědoměji, a to již z toho důvodu, že mateřské školy, jesle a jiné druhy zařízení pro děti se jako moderní jevy stále mění. Uvedený vývoj nás tedy nutí k tomu, abychom jako pedagogové pracovali sami na sobě, zejména abychom poznali ten článek bytosti, který potřebujeme při práci se svěřenými dětmi.

Vědomí v kolegiu učitelů

Přestože se zmíněné zákonitosti, které jsou velmi důležité, v praxi ještě nedostatečně uplatňují, rozdíly mezi nimi je možno vycítit přirozeným způsobem. U vychovatelů a učitelů jde o různé druhy práce, při kterých je oslovován jiný článek bytosti, a někdy je docela zajímavé tyto procesy pozorovat. Způsobuje to ovšem také různá napětí, a tak uvnitř smíšeného kolegia učitelů (a rodičů) vzniká otázka, jak se s tímto napětím zodpovědně vyrovnávat. Vnucuji svému kolegovi přednost svého článku? Nebo jsem schopen uznat (pedagogickou) důležitost různých kvalit? V čem je nacházím? Do jaké míry je užitečné počítat s tímto předpokladem i mimo třídu? A co to znamená pro způsob, jakým budeme spolupracovat? Vědomé kladení podobných otázek není samoučelné, ale pomáhá nám vytvářet nové sociální a pedagogické možnosti.